

LATINSKÁ SYNTAX

pro posluchače teologie

SYNTAXIS LATINA

ad usum Sacrae

Theologiae studiis deditorum

Josef Šimandl

Latinská syntax

pro posluchače teologie

Syntaxis latina

ad usum Sacrae Theologiae studiis deditorum

Josef Šimandl

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

jako učební text pro posluchače Katolické teologické fakulty UK

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

© Josef Šimandl, 2016

ISBN 978-80-246-3262-9

ISBN 978-80-246-3314-5 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz

ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Jak je učebnice pojata	5
Zkratky a označování pramenů, literatura, prezentace jazykového materiálu	6
Lekce 1: Významy pádů	10
Lekce 1 – dodatek: Týž pád dvakrát ve větné struktuře	20
Lekce 2: Infinitivy a infinitivní vazby	24
Lekce 3: Participia	30
Lekce 4: Gerundivum a gerundium	37
Lekce 5: Ablativ absolutní	44
Lekce 6: Konjunktiv	49
Lekce 6 – dodatek: Zdánlivě dvojí verbum finitum	55
Lekce 7: Věty příčinné (důvodové) a obsahové	57
Lekce 8: Tázací věty a pravidla konsekuce	61
Lekce 9: Věty časové	70
Lekce 10: Věty podmínkové a přípustkové	75
Lekce 11: Opakovací přehled vět s <i>cum</i>	82
Lekce 12: Věty s <i>ut</i> a výrazy izofunkčními	83
Lekce 13: Věty s částicí/spojkou <i>quān</i>	97
Lekce 14: Souřadné spojování a hypersyntax	99
Oratio post studium – oratio ante studium	106

JAK JE UČEBNICE POJATA

Tato *Latinská syntax pro posluchače teologie* navazuje na učebnici Milana Šlesingera *Rudimenta linguae Latinae ad usum Sacrae Theologiae studiis deditorum / Základy latinského jazyka pro posluchače teologie, Formarum doctrina / Tvarosloví* (Karolinum 1997, dotisk 2008).

Především navazuje v tom, že studenti se učí číst, chápat a překládat autentické věty, s velkou převahou excerpované z textů mnohavrstevného oboru teologie, a připravují se tím na vrcholnou dovednost, jíž je četba latinských textů, které se k jejich studiu vztahují. Dále navazuje v tom, že učebnice je zároveň i poměrně podrobnou praktickou mluvnicí. Přirozeným důsledkem je, že v každé „lekcí“ – nemíníme jí jedno sezení, protože rozsáhlejší z nich potřebují i týdny k probrání; lekcí rozumíme tematický celek – je nutno se zorientovat a oddělit jádro učiva, určené k bezpečnému osvojení, od poznámek pro budoucí četbu vět a textů, které pak ovšem najde jen ten, kdo už je zahlédl a ví, kde mohou být. Takové roztřídění se děje nejlépe pod vedením učitele; ostatně tato učebnice je určena pro dvousemestrální kurs latinské syntaxe a už léta se v takových kurzech používala formou handoutů. Při případném samostudiu se doporučuje prohlédnout si vždy totéž téma také v jiných mluvnicích, jak k tomu nabádají odkazy v záhlaví lekcí nebo oddílů; takovým srovnáváním se to nejdůležitější vyloupne snáze.

K odlišení detailnějších pasáží výkladu slouží také petit. I při čtení některých cvičných vět je zapotřebí nejen mít o probíraném jevu základní poučení, ale také umět si najít podrobnější informace. Učebnice je psána tak, aby tuto dovednost, potřebnou později k četbě textů v konfrontaci se speciálními příručkami, postupně budovala.

Paralelou s příručkami k matematice můžeme říci, že tato *Latinská syntax* kombinuje učebnici a sbírku úloh. Není myslitelné, že by všichni studenti přečetli všechny věty, které knížka nabízí. Při výuce z nich vybíráme a čteme je seminární formou: základní a známé věty čtou všichni, ale jinak si každý student připraví několik málo svých vět tak, aby měl pohotově potřebná slovíčka, výklad mluvnické stavby a svůj pracovní překlad; nezadané věty pak mohou představovat doplňkovou četbu z pilnosti. Také je možné z delších ukázek vybrat k přípravě nebo k četbě na hodině jen jádro dokumentující probíraný syntaktický jev, zatímco překlad kontextu podá vyučující, případně může vyučující některé z tzv. cvičných vět využít rovnou při výkladu. Při takových postupech zazní v kurzu daleko víc vět, než kolik by si stačil připravit každý, a zkušenost frekventantů s latinskými větami se tím násobí. Při zadávání vět je možné přihlížet k individuálním zájmům i pokročilosti jednotlivých studentů, ale zároveň je žádoucí pěstovat u nich jistou univerzalitu.

Se slovní zásobou doporučujeme pracovat tak, že její základ podle Šlesingerovy učebnice¹ postupně, hodinu co hodinu rozšiřujeme o vybraná slova z vět, které byly v kurzu přečteny. Z výběrového čtení vět vyplývá, že repertoár takových slovíček má každý kurz svůj, jejich seznam průběžně vytváří vyučující a v každém semestru prověřuje znalost slovíček. Bez znalosti slovní zásoby a jejích oborových specifik, s pouhým hledáním všeho ve slovníku, který většinou ani není oborově orientovaný, zůstává četba zápasem s tím vším, co mohly a měly naučit gramatické kurzy.

¹ tučně tištěná lemmata ve vydání z r. 1997

ZKRATKY A OZNAČOVÁNÍ PRAMENŮ, LITERATURA, PREZENTACE JAZYKOVÉHO MATERIÁLU

ZKRATKY

Kromě naprosto běžných se v textu učebnice objevují tyto zkratky:

ASCS – J. Kraus, V. Petráčková a kol., *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia 1998
a později (vydání od r. 2005 nesou označení *Nový akademický ...*)

B21 – *Bible. Překlad 21. století*. Praha: Biblion 2009

BKral – *Bible kralická* (mnoho vydání s nejasným vzájemným poměrem; přístupná i v Bible Work for Windows

Č – čeština, český, česky

ČEP (podle „český ekumenický překlad“) – *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad*. Praha 1985 a později

Kancionál – *Kancionál. Společný zpěvník českých a moravských diecézí*. Vydán mnohokrát, např. Praha: Katolický týdeník s. r. o. 2004, 2013²

L – latina, latinský, latinsky

VF – verbum finitum (určitý slovesný tvar, tedy ne infinitiv nebo participium)

Vedle těchto obsahuje učebnice i zkratky zavedené výkladem (AcI, AblAbs, g-ium) nebo vysvětlené ad hoc na příslušném místě.

OZNAČOVÁNÍ PRAMENŮ VĚT³

Biblické knihy se označují zkratkami podle seznamu, který uvádí Šlesinger, s. 196n.

Liturgické texty mají hlavně dva prameny:

MR – Missale Romanum, cit. zpravidla podle *Missale Romanum*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticani MCMLXX⁴

MR Inst: Institutio generalis Missalis Romani; následuje číslo paragrafu

DMC – *Denní modlitba církve* (čes. překlad následujícího titulu)

LH – *Liturgia Horarum* (I–IV). Editio typica. Typis Polyglottis Vaticani MCMLXXV⁵

² vydání pro arcidiecézi olomouckou a diecézi ostravsko-opavskou

³ Při několika málo velebných větách z Písma a liturgie je místo pramenného údaje instruktivní „odkud?“.

⁴ Během let vzniku učebnice vyšlo nové vydání jako Editio typica tertia, 2002. Většina excerpovaného materiálu se najde i v něm, ale všechen nikoli.

⁵ Vyšlo (2010) i nové vydání tzv. breviáře. Na případy, že by excerpovaná věta v novém vydání nebyla, jsem nenarazil, nemohu je ovšem vyloučit.

Tato zkratka může být několikerým způsobem doplněna zprava i zleva; příklady:

- LH Inst. – Institutio generalis de Liturgia Horarum (na začátku I. svazku); následuje číslo paragrafu
 LH: Alt7.4. – Lectio altera (jako součást Officium lectionis čili Modlitby se čtením) na den 7. dubna, tj. o památce sv. Isidora (zvaného Sevillský), biskupa a učitele církve
 LH: Preces LaudFerVIPassDom – Preces, Laudes matutinae, Feria VI in Passione Domini čili přímluvy při ranních chválách na Velký pátek
 LH: Ant3VespFerVHebdIIIpa – Antiphona 3, Vesperae, Feria V Hebdomadae III per annum čili třetí antifona při nešporách ve čtvrtek 3. týdne liturgického mezidobí
 RegulaPastoralis SGregM; LH: AltDomXXVIIpa – Regula pastoralis sancti Gregorii Magni; Liturgia Horarum: [Officium lectionis,] Lectio altera, Dominica XXVII per annum čili („Pastýřská směrnice“) Kniha o správě pastýřské sv. Řehoře Velikého; DMC [Modlitba se čtením], Druhé čtení, 27. neděle v liturgickém mezidobí
 LH: AntBenEpiph – Antiphona ad Benedictus, [Laudes matutinae,] sollemnitatis Epiphaniae) čili antifona k Zachariášovu kantiku při ranních chválách na Tři krále
 h. – hymnus; je uveden incipit hymnu a jaké místo v LH

Platnost jednotlivých prvků těchto zkrácených údajů nepodáváme v úplnosti. Pomohou nejvíc těm, kdo mají s denní modlitbou církve vlastní zkušenost, a těm zas stačí naznačit.

(PG) – *Patrologia Graeca*; poslední, doplňující pramenný údaj upozorňuje, že jde o překladovou latinu⁶

Koncilní texty a dokumenty Apoštolského stolce

- GS – *Gaudium et spes*. Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis (dokument 2. vatikánského koncilu)
 DV – *Dei Verbum*. Constitutio dogmatica de divina Revelatione (dokument 2. vatikánského koncilu)
 LE – *Laborem exercens*. Litterae encyclicae, 1981 (jedna z tzv. sociálních encyklik)

Zkratky ostatních autorů, textů a souborů textů

- CIC – *Codex iuris canonici*. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Libreria Editrice Vaticana MDCCCCLXXXIII. V synoptickém vydání s českým překladem Miroslava Zedníčka: *Kodex kanonického práva*. Praha: Zvon 1994
 D (Denzinger) – Henricus Denzinger, Adolfus Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Barcinone, Friburgi Brisgoviae, Romae, Neo-Eboraci MCMLXV; před značkou D bývá uveden původce výroku a rok, z něhož výrok pochází
 Journal – Rouët de Journal, Marie J.: *Enchiridion patristicum: loci ss. patrum, doctorum, scriptorum ecclesiasticorum*. Herder: Friburgi Brisgoviae MCMXXII (k listování na adrese <https://archive.org/details/enchiridionpatri00rou>)
 Mansi – Iohannes Dominicus Mansi (et successores), *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio* (v různě rozsáhlých digitalizovaných souborech)
 ThAq (Thomas de Aquino / Aquinatus) – sv. Tomáš Akvinský; zpravidla s další specifikací, např. STh – *Summa theologiae*
 ThKemp ImityChr (Thomas a Kempis, Imitatio Christi) – Tomáš Kempenský, *Následování Krista*

⁶ To sice platí i o veškerých místech z Písma, ale tam je to obecně známo.

LITERATURA

Pro denní potřebu se doporučuje jako nejlepší z dostupných slovníků

J. Kábrt, P. Kucharský, R. Schams, Č. Vránek, D. Wittichová, V. Zelinka: *Latinsko-český slovník*. vydán několikrát v SPN, pak v nakl. Leda (mj. 2000)

Protože tento slovník není orientován přímo na církevní latinu, může v něm být potřebný význam podán jen jako periferní, může chybět, nemusí být uvedeno ani samo slovo.

Předběžnou orientaci upřesňuje nahlížení do **dalších slovníků a příruček** (např. v knihovně):

a) slovníky

Jougan – ksiądz Alojzy Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej 1992 (fototypicky podle vydání ³1958) a 2013

Blaise I – Albert Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*. Brepols: Turnhout 1993 (fototypicky podle vydání 1954)

Blaise II – Albert Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs du moyen-âge / Lexicon Latinitatis medii aevi praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens*. Typographi Brepols editores pontificii: Turnholti MCMLXXV

Pražák – Josef M. Pražák, František Novotný, Josef Sedláček: *Latinsko-český slovník* (standardní dílo, pro četbu klasických starořímských autorů náš nejlepší slovník, mnohokrát vydaný, mj. fototypicky KLP – Koniasch Latin Press, Praha 1999; starší vydání bývají k dostání v antikvariátech)

Moudrost věků – Eva Kuřáková, Václav Marek, Jana Zachová, *Moudrost věků: lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*. Praha: Svoboda 1988 a později

b) gramatiky a čítanky

František Novotný a kol., *Základní latinská mluvnice*. H&H: Jinočany 1992 (zatím poslední vydání); odkazuje se ZLM-T na paragrafy tvaroslovné části, ZLM-S na paragrafy části syntaktické

Keith Sidwell, *Reading Medieval Latin*. CUP: Cambridge 1995 (zejména závěrečné oddíly Grammar, s. 362–372; Orthography, s. 373–375)

Peter Stotz, *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Beck: München 1996–2004 (5 sv.; zvl. 4.: Formenlehre, Syntax und Stilistik)

Další mluvnice – **Quitt–Kucharský**, Panhuis, Schareika – jsou uvedeny hned v první lekci.

Příručky, které k syntaxi nabízejí jen tabulky a přehledy (např. Bilíková E., *Přehled latinské gramatiky*. Brno 1997), je třeba odložit.

PREZENTACE JAZYKOVÉHO MATERIÁLU

je osvětlena těmito poznámkami:

(1) Ve výkladu se ne vždy podává k příkladům také překlad – naopak bývá na překlad vynecháno místo (.....). Učebnice podržuje tuto formu z dřívějších handoutů. Tam i tady je účelem navodit aktivní, kooperující čtení výkladu.

- (2) Příklady začleněné do výkladu uvádějí, je-li to užitečné pro názornost, velmi doslovný překlad v závorce a uvozovkách, a teprve potom překlad přirozený.
- (3) Některé cvičné věty jsou tištěny tučně a s délkami. Jsou to věty pronášené při liturgii, ať při mši nebo při denní modlitbě církve. Kdyby žádné jiné, aspoň takové věty se mají číst nahlas, podle potřeby s opakováním zásad výslovnosti a kladení přízvuku (Šlesinger, s. 9–11).
- (4) Výklad je většinou ilustrován výrazy/větami/souvětími, v nichž jsou tištěny délky. Ojedinělá a zdůvodněná vybočení jsou označena.
- (5) Interpunkci nesjednocujeme. Zatímco v základních kurzech se pracuje s interpunkcí upravenou podle českých zásad, v četbě se pracuje i s edicemi s jinak pojímanou interpunkcí nebo vůbec bez interpunkce. Syntaktický kurz je mezistupněm mezi kurzem tvarosloví/morfologie a četbou, takže na tuto situaci navyká tím, že je interpungováno různě: někdy v souladu s češtinou, někdy v souladu s volnější interpunkcí románskou (na kterou navázala většině studentů známá interpunkce v angličtině).
- (6) Jevy dosud neprobrané: Pokud se ve cvičných větách vyskytnou jevy dosud neprobrané, jsou podobně jako u Šlesingera vybaveny poznámkami s návodem k překladu. Tyto poznámky jsou zde důsledně umísťovány do poznámek pod čarou.

Poděkování

Za cenné připomínky děkuje autor oběma recenzentům a také Š. Dittrichovi. Za pomoc se ztvárněním řečtiny náleží dík J. Bartoňovi.

LEKCE 1: VÝZNAMY PÁDŮ

srov. QK-S⁷ § 1–37

Panhuis⁸ § 122–178

Vstupní úkol: Zopakujte si **plynulé** skloňování **celých** spojení

sōlus dominus potēns – anima fēlix – hoc testimōnium vetus – pāstor bonus – illa virgō praeclāra – ignis sempiternus – nōmen sānctum – pluviāle ātrum – exercitus fortior – quoddam cornū caprīnum – diēs clārissima

Už z cvičných vět v morfologickém kurzu víme, že na slovosled v latinských větách nelze spoléhat (na rozdíl např. od angličtiny). V latinských větách, podobně jako v českých, se totiž uplatňuje **aktuální členění**, kdy se zdůrazněný člen ocitá na exponované pozici (začátek/konec), a navíc se v latině s oblibou **rámčuje**;⁹ zcela autonomní¹⁰ slovosled pak mívají **verše**.

Stále platí známý návod k překládání:

najdeme verbum finitum – podle něho si ujasníme, co je podmět¹¹ – podle koncovek a s ohledem na význam nalézáme další větné členy (viz Šlesinger, s. 34).

Pádové koncovky – ne slovosled – nám pomáhají rozpoznat způsob, jaký **větný člen** příslušné substantivum vyjadřuje čili jakou **významovou roli** ve větě má. Srov. následující věty:

Paulī epistulam lēgī / Epistulam Paulī lēgī / Lēgī epistulam Paulī / Lēgī Paulī epistulam / Paulī lēgī epistulam

gen. sg. vždy vyjadřuje „čí dopis“; vytváří neshodný přívlastek k *epistulam*

Paulō epistulam lēgī / Epistulam Paulō lēgī / Lēgī epistulam Paulō / Lēgī Paulō epistulam / Paulō lēgī epistulam

koncovka *-ō* je i pro abl., ale do věty zapadá dat. „komu“; vyjadřuje buď „komu“ byl dopis adresován (nesh. přívl. k *epistulam*; spíš v sousedství *e. P. / P. e.*), nebo „komu“ je dopis čten (častěji; pak se vztahuje k *lēgī*: předmět nebo beneficiát, viz níže dativ); rozhoduje širší kontext

Paulum vīdērunt omnēs / Omnēs Paulum vīdērunt / Omnēs vīdērunt Paulum / Vīdērunt Paulum omnēs

ve větě jsou dvě slova, která by mohla být ak.: *omnēs* a *Paulum*; potřebujeme podmět v nom. pl., čemuž vyhovuje *omnēs*; navíc *Paulum* nic jiného než ak. být nemůže; *omnēs* je tedy podmět, *Paulum* vyjadřuje předmět „koho“ k *vīdērunt*

⁷ QK (Quitt – Kucharský): Z. Quitt, P. Kucharský, *Latinská mluvnice*, Praha: SPN 1972 a později. Paragrafy mají dvojí číslování: v tvarosloví (QK-T) a v syntaxi (QK-S). – Velmi podrobné představení pádových rolí má H. Schareika, *Stručná gramatika latiny*, Praha: Klett 2007, s. 72–95.

⁸ Panhuis: Dirk Panhuis, *Gramatika latiny* (přel. L. Pultrová). Praha: Academia 2014.

⁹ Princip rámcování: členy, které bezpečně patří k sobě (např. předložka a její pád, substantivum a jeho přívlastek), vytvoří rámec, do něhož se vloží členy závislé nebo jinak související: *domus exercitiīs ērecta* : dům postavený pro cvičení/exercicie; *multīs dē causīs* : z mnoha příčin; *dē Ecclēsiaē mūnere docendī* : o povinnosti církve učit.

¹⁰ Podle vlastních zákonitostí. Jde zvláště o rytmus.

¹¹ Při 1. a 2. osobě bývá podmět zájmenný a nejčastěji nevyjádřený. Při 3. osobě je důležité číslo: hledáme pak, co ve větě může být nominativem singuláru, popř. plurálu. U tvarů supinového systému se orientujeme také podle jmenného rodu: *laudāta es* (f., sg.), *laudāta sint* (...), *laudātōs esse* (...).

Ego Paulus epistulam lēgī

vytváří přístavek k zájmennému podmětu, takže je jako podmět v nom. sg.;
věta má tedy 2 nom. sg. (viz Lekce 1 – dodatek: Týž pád dvakrát ...)

Základní role pádů jsou v L stejné jako v Č (srov. výše). K úspěšnému interpretování vět potřebujeme mít přehled co možná všech možných rolí, i méně běžných, pro L specifických.

K názvům pádů: Jsou **tradiční** a vyjadřují **z možných rolí jen jednu** – tu, která byla starým gramatikům nápadná.

Značky po okraji následujícího přehledu:

- ≈ velmi podobné až stejné (v L jako v Č);
- |◦ se zvláštnostmi;
- × odlišné.

Příklady v **tučné kurzivě** se doporučují k zapamatování.

NOMINATIV: *nōminātīvus* (sc.¹² *cāsus*) – rus. *imenitel'nyj*,¹³ pád jmenovací

≈ jak se jmenuje? **uvádění jména** (jako v Č):

quī vocābātur Paulus / cui/cuius nōmen erat Paulus :

≈ kdo/co „dělá“? **podmět** (jako v Č)

•|◦ kdo/co/kým/čím „je“? **jmenný přísudek** (jako v Č, ale ta mívá nom. pro ztotožnění/přiřazení, instr. pro funkci):

Ego sum resurrēctiō et vīta. Iēsūs Salvātor hominum est.

× *Haec sunt gradus ultimis perfectiōnis* : („Tyto věci jsou“) *Toto je poslední stupeň / posledním stupněm dokonalosti.*

•|◦ „jak + kým/jakým“? (***Deus homō factus est***) **doplněk**: viz Lekce 1 – dodatek: Týž pád dvakrát ...

≈ substantivní **přívlastek** (*Hērōdēs rēx*)¹⁴ **nebo přístavek** k jinému výrazu v nom.; viz rovněž Lekce 1 – dodatek: Týž pád dvakrát ...

× v polovětné vazbě **NcI**; viz Infinitivy a infinitivní vazby

GENITIV: *genitīvus* (také *genetīvus*) – rus. *roditel'nyj*, pád „rodící/plodící“; vyjadřuje, čí je kdo syn (*Fīlius Deī*)¹⁵

I. GENITIV ADJEKTIVÁLIÍ¹⁶ – jev bez přímé obdoby v Č, ale i v L poměrně vzácný

× jak moc? tzv. *genitīvus pretiī*; vyjadřuje **cenu, hodnotu** (udanou adjektivalem v gen. sg. n.): *est/aestimātur/habētur magnī, minimī, tantī* (sc.¹⁷ *pretiī*) ap.; překládá se adverbium (*oceňují ho velice, pramálo, (na)tolik*) nebo volně (*má velkou cenu, pokládají ho za velikého člověka* ap.).

¹² sc. = *scilicet* : totiž

¹³ Ruské názvy pádů jsou kalky podle latiny; osvětlují, podle čeho dostal pád své latinské jméno. Podobné názvy má i polština.

¹⁴ Co je tu členem řídicím a co závislým, to lze interpretovat obojím způsobem.

¹⁵ Při nesklonných hebr. jménech bohužel vznikají potenciálně dvojznačná vyjádření: *filius David* : 1) *syn Davidův* (tak zpravidla), 2) *syn David*. To druhé se většinou odlišuje slovosledem, např. *David filius meus/eius*.

¹⁶ Adjektiválie jsou slova s formou a funkcí jako adjektiva: *mladý (člověk) ~ takový, desátý* ...

¹⁷ sc. = *scilicet* : totiž